BIZNES FAOLIYATIDA EKOLOGIK STANDARTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH KONSEPSIYASI

Isroilov Islom Isfandiyar o‘g‘li

Osiyo Xalqaro Universiteti

Globallashuv sharoitida biznes faoliyatining iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bir qatorda uning ekologik va ijtimoiy mas’uliyatini ta’minlash masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiy o‘sishning jadallashuvi, sanoat ishlab chiqarish hajmining ortishi va tabiiy resurslardan foydalanish intensivligining kuchayishi atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada ekologik muammolar, jumladan, atmosfera havosining ifloslanishi, suv resurslarining tanqisligi, chiqindilar hajmining ortishi va biologik xilma-xillikning qisqarishi global miqyosdagi muammolarga aylanmoqda.

Mazkur sharoitda biznes subyektlarining ekologik mas’uliyatini oshirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini korporativ boshqaruv tizimiga integratsiya qilish zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan ekologik standartlar va barqaror rivojlanish konsepsiyasi zamonaviy biznes strategiyasining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

Ekologik standartlar korxonalarning atrof-muhitga ta’sirini tartibga soluvchi me’yorlar va talablar tizimi bo‘lsa, barqaror rivojlanish konsepsiyasi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy manfaatlar o‘rtasida muvozanatni ta’minlashga qaratilgan rivojlanish modelini ifodalaydi. Ushbu yondashuv biznes faoliyatining uzoq muddatli samaradorligi va raqobatbardoshligini ta’minlashga xizmat qiladi. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi ilk bor 1987-yilda BMTning Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha komissiyasi tomonidan tayyorlangan “Bizning umumiy kelajagimiz” (Our Common Future) hisobotida ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Mazkur hujjatda barqaror rivojlanish “kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlariga zarar yetkazmagan holda hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish” sifatida ta’riflangan. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda ushbu yondashuv “Triple Bottom Line” modeli sifatida ham tavsiflanadi. Mazkur modelga ko‘ra, korxonalar o‘z faoliyatini baholashda uchta mezonni hisobga oladi:

1. Profit (foyda);
2. People (jamiyat manfaatlari);
3. Planet (atrof-muhit).

Ekologik standartlar korxonalar faoliyatining ekologik jihatlarini tartibga soluvchi normativ talablar va texnik me’yorlar majmuasidir. Ularning asosiy maqsadi ishlab chiqarish jarayonlarining atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytirish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashdan iborat. Ekologik standartlarning joriy etilishi quyidagi vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi:

1. atmosfera havosining ifloslanishini kamaytirish;
2. suv resurslarini muhofaza qilish;
3. chiqindilar hajmini qisqartirish;
4. energiya samaradorligini oshirish;
5. tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
6. ekologik xavfsizlikni ta’minlash.

Bugungi kunda ekologik standartlar xalqaro savdo va investitsiya jarayonlarida ham muhim omilga aylanmoqda. Ko‘plab xalqaro kompaniyalar hamkor korxonalardan ekologik talablarga rioya etishni talab qilmoqda. ISO 14001 ekologik menejment tizimlari bo‘yicha eng keng tarqalgan xalqaro standart hisoblanadi. Mazkur standart korxonalarda ekologik boshqaruv tizimini shakllantirish va takomillashtirish uchun metodologik asos yaratadi. ISO 14001 quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- ekologik siyosatni ishlab chiqish;
- ekologik risklarni baholash;
- ekologik maqsadlarni belgilash;
- monitoring va audit tizimini joriy etish;
- doimiy takomillashtirish.
- **EMAS tizimi**

EMAS (Eco-Management and Audit Scheme) Yevropa Ittifoqining ekologik boshqaruv tizimi bo‘lib, korxonalarning ekologik faoliyatini baholash va nazorat qilish imkonini beradi. So‘nggi yillarda ESG (Environmental, Social and Governance) mezonlari biznes faoliyatining muhim ko‘rsatkichlaridan biriga aylandi. ESG ekologik mas’uliyat; ijtimoiy siyosat; korporativ boshqaruv sifati. Baholaydi. Investorlar korxonalarni moliyalashtirishda ushbu mezonlarga alohida e’tibor qaratmoqda. Ekologik standartlarni qo‘llash energiya, suv va xomashyo resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi. Ekologik sertifikatlangan mahsulotlar xalqaro bozorlarda yuqori talabga ega bo‘ladi. Bu korxonalarning eksport salohiyatini oshiradi.Xalqaro investorlar va moliyaviy institutlar ekologik mas’uliyatli kompaniyalarga ustuvor ahamiyat bermoqda. ESG reytinglari yuqori bo‘lgan korxonalar investitsiyalarni jalb qilishda ustunlikka ega. Ekologik standartlarga amal qiluvchi kompaniyalar jamiyat va iste’molchilar orasida yuqori obro‘ga ega bo‘ladi. Ekologik qonunchilik talablariga rioya qilish korxonalarni jarimalar va boshqa huquqiy javobgarliklardan himoya qiladi. Korxonalar energiya, suv va xomashyo iste’molini optimallashtirish orqali ekologik va iqtisodiy samaradorlikka erishadi.

Aylana iqtisodiyot tamoyillari asosida chiqindilarni qayta ishlash va ikkilamchi resurslardan foydalanish korxonalarning ekologik ta’sirini kamaytiradi. Innovatsion texnologiyalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga atrof-muhitga salbiy ta’sirni ham kamaytiradi. Korxonalar mahsulot ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida ekologik talablarni hisobga olgan holda ta’minot zanjirlarini shakllantiradi. Biznes subyektlari mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlash, ekologik loyihalarni moliyalashtirish va ijtimoiy tashabbuslarda faol ishtirok etish orqali barqaror rivojlanishga hissa qo‘shadi. Bugungi kunda dunyoning yetakchi kompaniyalari ekologik standartlarni korporativ strategiyaning muhim elementi sifatida qabul qilgan.

Masalan, Microsoft Corporation 2030-yilgacha karbon manfiy kompaniyaga aylanish maqsadini belgilagan. Apple Inc. esa ishlab chiqarish jarayonlarida qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanishni kengaytirmoqda. Unilever PLC barqaror ta’minot zanjiri va ekologik qadoqlash texnologiyalarini joriy etmoqda. O‘zbekistonda ham yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida ekologik standartlarni joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Biznes faoliyatida ekologik standartlar va barqaror rivojlanish konsepsiyasi zamonaviy korporativ boshqaruvning ajralmas qismiga aylanmoqda. Ekologik standartlar korxonalarning atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi esa iqtisodiy samaradorlik, ekologik muhofaza va ijtimoiy mas’uliyatni uyg‘unlashtirish orqali biznesning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi. O‘zbekiston sharoitida ham ekologik standartlarni keng joriy etish va barqaror rivojlanish tamoyillarini biznes faoliyatiga integratsiya qilish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish hamda yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. United Nations. *Our Common Future*. Oxford University Press, 1987.
2. United Nations. *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York, 2015.
3. ISO. *ISO 14001: Environmental Management Systems*. Geneva, 2015.
4. ISO. *ISO 50001: Energy Management Systems*. Geneva, 2018.
5. UNEP. *Green Economy Report*. Nairobi, 2023.
6. OECD. *Business and Sustainability Outlook*. Paris, 2024.
7. World Bank. *Sustainable Business and Green Growth*. Washington D.C., 2024.
8. Elkington J. *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Oxford, 1997.
9. Porter M., Kramer M. *Creating Shared Value*. Harvard Business Review, 2011.
10. Sachs J. *The Age of Sustainable Development*. Columbia University Press, 2015.
11. Vahobov A.V., Malikov T.S. *Moliya*. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
12. Rasulov A. *Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish asoslari*. Toshkent, 2023.
13. Asian Development Bank. *Green Business Development Report*. Manila, 2024.
14. Global Reporting Initiative (GRI). *Sustainability Reporting Standards*. Amsterdam, 2024.
15. O'zbekiston Respublikasining ekologik siyosat va yashil iqtisodiyotga oid normativ-huquqiy hujjatlari.